

Üniversite Öğrencilerinde Öfke ve Saldırganlığı Etkileyen Duygu ve Düşünceler ile İlişkili Faktörler

The Factors Related to Feelings, and Thoughts Affecting Anger and Aggression in University Students

Selda YÖRÜK

Öz

Amaç: Çalışmanın amacı öfke ve saldırganlığı etkileyen olumsuz duygu, düşünceler ile bazı risk faktörleri arasındaki ilişkiyi saptamaktır.

Yöntem: Kesitsel olarak planlanan çalışmada; bir üniversitenin meslek yüksekokulunda yapılmıştır. Araştırmaya 238 öğrenci katılmıştır. Araştırmanın veri toplama araçları sosyodemografik veri formu, Buss-Perry saldırganlık ölçeği, sürekli öfke ve öfke ifade tarzı ölçekleridir. Çalışma verilerinin tanımlayıcı istatistiksel sonuçları aritmetik ortalama, standart sapma, sayı, yüzde olarak belirtilmiştir. Saldırganlık ve öfke puan ortalamasını etkileyen etmenlerin belirlenmesinde bağımsız gruplarda t testi, Mann Whitney U testi, tek yönlü varyans analizi, Kruskal Wallis varyans Analizi uygulanmıştır. Analizlerde elde edilen p değeri 0.05'ten küçükse fark anlamlı kabul edilmiştir.

Bulgular: Bu çalışmada, sigara içme, ailenin geliri, aile içinde anne babanın birbirine sözel şiddet, çocukluk döneminde şiddet öyküsü ile öfke arasında anlamlı ilişki saptanmıştır.

Risk alma davranışı yüksek, ailesinin onu anlamadığını ve anlaşılmadığını düşünen, öfke duyan, yaşamın anlamsız geldiğini düşünen, geleceğe umutsuz bakan öğrencilerde, öfke alt ölçek puan ortalamalarının tümü anlamlı olarak yüksektir ($p<0.016$).

Fiziksel saldırganlık puan ortalaması erkek öğrencilerde anlamlı olarak yüksektir ($p<0.0001$). Sigara içen, anne ve babası arasında sözel şiddet olan, çocukluk döneminde şiddet öyküsü olan, anne ve babası çocukluk döneminde şiddet gören, saldırgan davranış öyküsü olan, son bir yıl içinde depresif duygu durumu belirten öğrencilerde saldırganlık alt ölçek puanlarının tümü anlamlı olarak yüksektir ($p<0.05$).

Sonuç: Bu çalışmada, gençlerde öfke ve saldırganlık yüksek bulunmuş, olumsuz duygu ve düşünceye sahip, aile ve arkadaş ilişkileri ile birlikte riskli davranışların öfke ve saldırganlık arasında anlamlı ilişki olduğu saptanmıştır.

Anahtar kelimeler: Öfke, saldırganlık, üniversite öğrencisi

ABSTRACT

Objective: The aim of the study was to determine the relationship between negative feelings and thoughts affecting anger and aggression, and some related risk factors.

Methods: The cross-sectional study was conducted at the Vocational School of a university. A total of 238 students participated in this study. The data collection tools of the study were socio-demographic data form, Buss-Perry aggression scale, trait anger and anger expression style scales. The study of descriptive statistical results of data were calculated with arithmetic mean, standard deviation, number, and percentages. In determining the factors affecting the average of aggression and anger score were calculated independent sample t test, Mann-Whitney U test, one-way analysis of variance and Kruskal Wallis variance analysis. In the analysis, if the obtained p value was less than 0.05, then the difference was considered to be significant.

Results: The smoking status, family income, verbal violence of parents to each other within the family, history of violence in childhood were found to be significant in predicting the anger score. The mean scores of anger subscale scores were significantly higher in the students who had high risk taking behaviors, thought that their family did not understand them, disagree with them, feel anger, and conceive that life is meaningless and feel hopeless about their future ($p<0.016$). The mean score of physical aggression was significantly higher in male students ($p<0.0001$). The scores of aggression subscale scores were significantly higher in the students who were smoking, had witnessed acts of verbal violence between their parents, had a childhood history of violence, and aggressive behavior, and reported depressive mood in the last year ($p<0.05$).

Conclusion: In this study, higher levels of anger and aggression were detected in youngsters and risky behaviors, and a significant correlation was found between anger, and aggression, and having negative feelings and thoughts, risky behaviours together with relationships between family members and friends.

Keywords: Anger, aggression, university student

Received/Geliş: 02.12.2019
Accepted/Kabul: 07.10.2020
Published Online: 23.12.2020

Cite as: Yörük S. Üniversite öğrencilerinde öfke ve saldırganlığı etkileyen duygu ve düşünceler ile ilişkili faktörler. Jaren. 2020;6(3):561-70.

Selda Yörük
Balıkesir Üniversitesi
Sağlık Bilimleri Fakültesi
Ebelik Bölümü Çağış Kampüsü,
Balıkesir - Türkiye
✉ seldayoruk@gmail.com
ORCID: 0000-0003-3840-1996

GİRİŞ

Şiddet, her gün binlerce genci, ailesini, toplumu etkileyen ve giderek artış gösteren, küresel bir halk sağlığı sorunudur ⁽¹⁾. Gençlerde şiddete neden olan davranışlara, öfke sorunu ve saldırganlık eşlik etmektedir. Öfke ve saldırganlığın son yıllarda yaygın bir sorun haline gelmesinde sosyal, politik, ekonomik ve kültürel faktörlerin etkili olduğu belirtilmektedir ⁽²⁾. Türk Dil Kurumu'nun Güncel Türkçe Sözlüğü'ne göre öfke, engelleme, incinme veya gözdağı karşısında gösterilen saldırganlık tepkisi, kızgınlık, hisim, hiddet, gazap ⁽³⁾. Üniversiteli gençler yaşadıkları şehirden ve ailelerinden ayrılarak, yeni bir şehre ve okula uyum sağlamaya çalışırken, bir yandan da gelecekle ilgili kaygı yaşamaktadır. Öğrencilerin bu tür stresli durumlarla baş etme mekanizmaları bazen yetersiz kalabilmektedir. Yalnız yaşamının getirdiği sorumluluk, hayal kırıklıkları, engellemeler, toplum, aile veya arkadaşlar tarafından reddedilme duygusu kendini öfke kontrol sorunları şeklinde gösterebilir ^(4,5). Gençlerde öfke kontrol problemi; suç ve şiddete yönelik davranışlar, kişilerarası ilişki sorunları, koroner kalp hastalıkları, diyabet, yeme bozuklukları, trafikte öfke sorunları, anksiyete ve depresyon gibi ruh sağlığı sorunları, sağlıklı olmayan yaşam tarzı ile ilişkilidir ^(2,6). Öfkeyle ilişkili davranışların bir diğer önemli sonucu ise gençlerde intihar riskini arttırmadır ⁽⁷⁾.

Öfke ile bağlantılı olarak saldırganlık davranışı ortaya çıkmaktadır. Saldırgan davranış, bir başkasında zarar, acı ya da yaralanmaya neden olan herhangi bir eylem olarak tanımlanır. Saldırganlık, toplumun tüm kesiminde özellikle gençlerde görülen şiddetin bir biçimi olup, halk sağlığı üzerine istenmeyen etkileri vardır. Gençlerde saldırgan davranışların, sağlık harcamalarında artış, ekonomik sonuçlar, adalet sisteminde yoğunluğa neden olması, üretkenliği azaltması, toplumun yapısına zarar vermesi gibi birçok olumsuz etkisi vardır ^(8,9). Saldırganlık; ölümler, yaralanmalar ve psikolojik etkileri ile birlikte, gençlerde şiddet olaylarında artış, sigara içme, madde bağımlılığı, riskli cinsel davranışlar gibi sağlıklı olmayan davranışlarda artışa yol açabilir. Ayrıca saldırganlığın kronik solunum sistemi hastalıkları, kanserler, kardiyovasküler hastalıklar, diyabet, erken yaş gebelikler ve cinsel yolla bulaşan hastalıklar ile ilişkili olduğu belirtilmektedir ^(8,9).

Dünya Sağlık Örgütü'nün (DSÖ) 2016 raporuna göre gençlerde küresel şiddet prevalansı %26'dır. Aynı raporda her yıl 10-29 yaş arası adolesan ve gençlerin 200.000 cinayet işlediği ve bu verinin küresel cinayet suçlarının %43'ünü oluşturduğu belirtilmektedir ⁽⁹⁾. Amerika Birleşik Devletleri'nde ise gençlerde saldırganlık ile ilişkili olarak cinayet üçüncü ölüm nedenidir ⁽¹⁾. Türkiye'de yapılan ulusal araştırmalar, gençlerde şiddet prevalansının giderek arttığını göstermektedir ^(10,11). Türkiye İstatistik Kurumu Gençlik İstatistikleri verilerine göre, cinayet işleme yetişkin erkeklerde %2.1 iken, genç erkekler arasında %2.8; yetişkin kadınlar arasında %1.6, genç kadınlar arasında ise %3.5'tir. Bu bulgular, şiddete dayalı suçların yetişkinlere göre gençler arasında daha fazla olduğunu göstermektedir ⁽¹²⁾. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı tarafından yürütülen Türkiye Ergen Profili Araştırmasına (TEPA) göre; yaklaşık her dört adolesandan biri (%23); bir sorunla karşılaştığında saldırgan davranış biçimi göstermektedir ⁽¹⁰⁾. Şiddet hem ulusal hem de küresel olarak, toplumun tüm kesiminde önemli bir sorun olmakla birlikte, gençlik şiddeti özellikle üzerinde durulması gereken bir sorundur. Gençlerde şiddetin önlenmesinde, şiddete neden olan öfke ve saldırganlık ile ilişkili risk faktörlerinin belirlenmesi ve kapsamlı bir önleme stratejilerinin geliştirilmesi gerekmektedir.

Bu araştırmanın amacı, bir meslek yüksekokulunda okuyan öğrencilerde; öfke ve saldırganlığı etkileyen duyu ve düşünceler ile ilişkili faktörleri saptamaktır.

YÖNTEM

Tanımlayıcı olarak planlanan bu araştırmanın; evreni bir üniversitenin meslek yüksekokulunda öğrenim gören öğrencilerden (N=290) oluşmuştur. Araştırmada, örneklem seçimi yapılmamış, araştırmayı katılmayı kabul eden tüm öğrencilere ulaşılması hedeflenmiştir (n=238). Araştırmaya katılım %82.06'dır.

Veri Kaynakları

Araştırmanın verileri, literatür incelenerek araştırmacılar tarafından oluşturulan sosyodemografik veri formu, Buss-Perry Saldırganlık Ölçeği, Sürekli Öfke ve Öfke İfade Tarzı Ölçeği ile toplanmıştır. Sosyodemografik veri formunda, katılımcıların sosyodemografik özelliklerini değerlendirmek amacıyla araştırmacı tarafından oluşturulmuştur. Anket for-

munda, yaş, cinsiyet, bölüm, kardeş sayısı, aylık harçlığı, yaşadığı yer, aile tipi, en uzun yaşadığı yerleşim yeri, okul başarı durumu, ailenin ekonomik durumu, anne ve babanın meslek ve eğitim durumu, sigara kullanım öyküsü, sosyal hayatı, çeşitli duygu ve düşünceler ile ilgili algısı, aile içinde şiddet ve istismar durumu, saldırganlık öyküsünü içeren risk faktörleri sorgulanmıştır. Çeşitli duygu ve düşünceler ile ilgili sorular çok maddeli önermeler (katılmıyorum-kararsızım-katılıyorum) şeklinde hazırlanmıştır^(13,14).

Buss-Perry Saldırganlık Ölçeği; Buss ve Perry'nin geliştirdiği⁽¹⁵⁾, Türkçeye Madran tarafından uyarlanan, literatürde en sık kullanılan saldırganlık ölçeğidir. Ölçeğin Cronbach alfa iç tutarlık katsayısı sırası ile; toplam puan 0.85, fiziksel saldırganlık 0.78, düşmanlık 0.71, öfke 0.71 ve sözel saldırganlık 0.48 olarak belirlenmiştir. Ölçekten alınan puan arttıkça saldırganlık artmaktadır⁽¹⁶⁾. Ölçek, 29 maddeden oluşan 5 aralıklı (1-tamamen doğru; 5-tamamen yanlış) likert türü bir ölçektir. Fiziksel saldırganlık, sözel saldırganlık, düşmanlık ve öfke olmak üzere saldırganlığın dört farklı boyutunu ölçmeyi amaçlamaktadır. Fiziksel saldırganlık alt ölçeği, başkalarına fiziksel olarak zarar verme ile ilişkili 9 soru; sözel saldırganlık alt ölçeği, başkalarını sözel yolla incitmeyi içeren 5 soru; öfke alt ölçeği, saldırganlığın duygusal boyutunu ölçmeyi hedefleyen 7 soru; düşmanlık alt ölçeği ise saldırganlığın bilişsel boyutunu ölçmeyi hedefleyen 8 soru içermektedir. Çalışmanın Cronbach alfa iç tutarlık katsayısı; toplam puan için 0.90, fiziksel saldırganlık alt boyutu 0.78, düşmanlık alt boyutu 0.73, öfke alt boyutu 0.70 ve sözel saldırganlık alt boyutu 0.70 olarak belirlenmiştir.

Sürekli Öfke ve Öfke İfade Tarzı Ölçeği, Spielberger ve ark.⁽¹⁷⁾ tarafından geliştirilmiş, Özer⁽¹⁸⁾ tarafından Türkçeye uyarlanmıştır. Ölçeğin Cronbach alfa iç tutarlık katsayısı; sürekli öfke boyutu için 0.79, kontrol altına alınmış öfke boyutu için 0.84, dışa vurulmuş öfke boyutu için 0.78 ve öfke iç vurum boyutu için ise 0.62 olarak bulunmuştur. Ölçek; 34 maddelik 4'lü Likert tipi (1-Hiç; 4-Tümüyle) bir ölçektir. Ölçeğin, ilk 10 maddesi sürekli öfkeyi, sonraki 24 maddesi öfke ifade tarzlarını ölçmektedir. Sürekli öfke, kişinin genelde kendini nasıl hissettiğini, ne derece öfke yaşadığını göstermektedir. Sürekli öfke ölçeğinden alınabilecek en düşük puan 10, en yüksek puan 40'tır. Öfke ifade tarzı ölçeği, öfke içe vurumu, öfke

dışa vurumu ve öfke kontrolü olmak üzere üç alt gruptan oluşmaktadır. Sürekli öfkeden alınan yüksek puanlar öfke düzeyinin yüksek olduğunu, öfke kontrolü ölçeğinden alınan yüksek puanlar öfkenin kontrol edilebildiğini, öfke dışa vurum ölçeğinden alınan yüksek puanlar öfkenin kolayca söyleyebiliyor olduğunu ve öfke iç vurum alt ölçeğinden alınan yüksek puanlar ise öfkenin bastırılmış olduğunu göstermektedir. Bu çalışmada, Cronbach alfa iç tutarlık katsayısı; sürekli öfke boyutu için 0.88, kontrol altına alınmış öfke boyutu için 0.84, dışa vurulmuş öfke boyutu için 0.83 ve öfke iç vurum boyutu için ise 0.74 olarak bulunmuştur.

Veri Toplama Yöntemi

Anket formu dağıtılmadan önce öğrencilere araştırmacılar tarafından çalışmanın amacı açıklanmış, araştırmaya katılıp, katılmama konusunda özgür oldukları, araştırma kapsamında isimlerin ve verilerin gizli tutulacağı konusunda bilgi verilerek, sözel onamaları alındı. Anketlerin doldurulması yaklaşık 10 dk. sürmüştür.

İstatistiksel Analiz

Veri çözümlemede SPSS 21.0 programı kullanılmıştır. Çalışma verilerinin tanımlayıcı istatistiksel sonuçları aritmetik ortalama, standart sapma, sayı, yüzde olarak verilmiştir.

Saldırganlık ve öfke puan ortalamasını etkileyen etmenlerin belirlenmesinde bağımsız gruplarda t testi, Mann Whitney U testi, tek yönlü varyans analizi, Kruskal Wallis varyans analizi uygulanmıştır. Analizlerde elde edilen p değeri 0.05'ten küçükse fark anlamlı kabul edilmiştir.

Etik

Araştırmanın yürütülmesi için Balıkesir Üniversitesi Tıp Fakültesi Klinik Araştırmalar Etik Kurulu (2019/02) ve uygulamanın yapıldığı kurumdan resmi izinler alınmıştır.

BULGULAR

Öğrencilerin yaş ortalaması 19.70±1.37 (min:18, max:25) olup, yaklaşık yarısından biraz fazlası (%51.9) erkektir. Öğrencilerin büyük bir çoğunluğu özel yurtda kalmaktadır (%41.2), en uzun yaşadıkları yer ise köy/kasaba ve ilçedir (%81.4). Ailelerin aylık ortalama geliri asgari ücretin (1648 TL) altında kalan

%60.2'dir. Öğrencilerin annelerinin eğitim düzeyi daha düşüktür, %8.5'i ilköğretim mezunu değildir ve çalışma durumu daha azdır (%16.4). Öğrencilerin %12'sinin anne/babası ölmüş ya da boşanmış/ayrı yaşamaktadır. Son bir yılda saldırganlık sonucu kavga eden öğrenci %37.4, öğrencilerin yarısı yaşamının bir döneminde kavga ettiğini (%50.7), %11.7'si yaralanma sonucu tedavi olduğunu belirtmiştir.

Olumsuz duygu ve düşüncelere sahip öğrencilerin tümünde fiziksel saldırganlık, öfke, sözel saldırganlık, düşmanlık puan ortalaması daha yüksektir. Kendini yalnız hisseden, risk alma davranışı yüksek olan, ailesi ile anlaşamayan, ailesinin onu anlamadığını düşünen, öfke duyan, yaşamın anlamsız geldiğini düşünen, geleceğe umutsuz bakan öğrencilerde, saldırganlık alt ölçek puanlarının tümü; fiziksel saldırganlık,

Tablo 1. Bazı Olumsuz Duygu ve Düşüncelerin Saldırganlık Üzerine Etkisi (N=238)

	Fiziksel saldırganlık	Öfke	Düşmanlık	Sözel saldırganlık
Çoğunlukla kendimi yalnız hissedirim*				
Katılmıyorum	18.87±7.14	15.43±4.55	14.60±5.49	9.44±3.92
Kararsızım	21.85±7.31	18.63±4.89	18.78±5.85	11.17±4.49
Katılıyorum	23.64±7.27	20.55±5.01	20.53±6.13	12.49±4.58
p	0.011	0.0001	0.0001	0.005
Birlikte olabileceğim arkadaş sayısı azdır**				
Katılmıyorum	19.68±7.42	16.17±4.87	15.75±6.20	10.07±4.37
Kararsızım	22.63±8.38	19.26±6.05	18.15±5.94	11.13±4.81
Katılıyorum	21.76±6.99	18.71±	18.59±6.08	11.15±4.23
p	0.257	0.161	0.0001	0.270
Karşı cinsle arkadaşlık kurmada sorunlarım var**				
Katılmıyorum	20.48±7.79	16.85±5.32	16.38±6.33	10.38±4.50
Kararsızım	20.19±5.79	17.72±4.10	16.89±5.54	10.01±3.51
Katılıyorum	22.41±6.98	19.65±4.71	20.35±5.74	12.09±4.41
p	0.492	0.287	0.024	0.517
Riskli şeyler yapmaktan hoşlanıyorum*				
Katılmıyorum	16.94±6.10	15.17	14.22	8.52
Kararsızım	21.29±6.63	17.21	18.40	10.91
Katılıyorum	23.98±7.40	19.45	19.03	12.35
p	0.0001	0.0001	0.0001	0.0001
Kendime güvenmiyorum*				
Katılmıyorum	19.78±7.14	16.55±4.95	15.89±5.99	10.09±4.23
Kararsızım	21.86±6.91	18.97±5.08	19.64±6.02	11.36±4.18
Katılıyorum	24.09±8.77	19.73±5.47	20.24±6.38	12.05±4.81
p	0.009	0.080	0.0001	0.196
Ailemle anlaşamıyorum**				
Katılmıyorum	19.23±6.70	16.40±4.92	16.01±6.11	9.78±4.03
Kararsızım	25.40±7.61	19.80±4.81	20.10±5.64	13.25±4.33
Katılıyorum	28.10±7.78	22.31±4.34	21.25±5.63	13.81±4.97
p	0.0001	0.0001	0.0001	0.0001
Ailem beni anlamıyor**				
Katılmıyorum	19.57±6.89	16.67±5.06	16.12±6.28	9.86±4.05
Kararsızım	22.4±7.52	18.05±4.25	19.41±5.17	11.88±4.15
Katılıyorum	27.50±8.36	21.78±5.42	20.70±5.73	14.52±5.18
p	0.0001	0.0001	0.0001	0.0001
Zaman, zaman büyük öfke duyuyor, vurup kırmak istiyorum*				
Katılmıyorum	17.57±6.32	15.21±4.21	14.00±5.46	8.60±3.15
Kararsızım	22.02±5.98	17.32±4.48	17.92±5.37	10.47±4.01
Katılıyorum	24.52±7.68	20.32±5.31	20.68±5.59	13.50±4.49
p	0.0001	0.0001	0.0001	0.0001
Yaşam bana sıklıkla anlamsız geliyor*				
Katılmıyorum	18.46±6.84	15.13±4.35	14.31±5.45	9.45±3.78
Kararsızım	21.64±6.21	19.21±4.81	19.50±5.83	10.84±4.34
Katılıyorum	24.42±8.00	20.02±5.21	20.16±5.89	12.65±4.82
p	0.003	0.0001	0.0001	0.0001
Gelecek umutsuz gözüküyor*				
Katılmıyorum	19.32±6.71	16.18	15.54	9.68
Kararsızım	21.68±7.49	18.27	18.92	11.17
Katılıyorum	26.00±8.45	21.73	21.31	14.07
p	0.001	0.001	0.0001	0.0001

*ANOVA Varyans Analizi

**Kruskal-Wallis Varyans Analizi

sözel saldırıcılık, öfke, düşmanlık anlamlı olarak daha yüksektir ($p<0.01$) (Tablo 1).

Risk alma davranışı yüksek, ailesinin onu anlamadığını ve anlamadığını düşünen, öfke duyan, yaşamın anlamsız geldiğini düşünen, geleceğe umutsuz bakan öğrencilerde, öfke alt ölçek puan ortalamalarının tümü anlamlı olarak yüksektir ($p<0.01$) (Tablo 2).

Saldırıcılık davranışları etkileyen risk faktörleri Tablo 3'te sunulmuştur. Fiziksel saldırıcılık puan ortalaması erkek öğrencilerde anlamlı olarak yüksektir ($p=0.0001$). Anne ve babasının anlayışlı ve ilgili olmadığını belirten, sigara içen, anne ve babası arasında sözel şiddet olan, çocukluk döneminde şiddet öyküsü olan, anne ve babası çocukluk döneminde şiddet gören, saldırıcılık davranış öyküsü olan, son bir yıl

Tablo 2. Bazı Olumsuz Duygu ve Düşüncelerin Öfke Üzerine Etkisi (N=238)

	Sürekli Öfke	İçe Tutulan Öfke	Dışa vurulan Öfke	Kontrol altına alınmış öfke
Çoğunlukla kendimi yalnız hissedirim *				
Katılmıyorum	18.33±6.19	14.15±3.95	14.50±4.92	21.13±6.07
Kararsızım	20.32±6.74	16.50±4.66	16.55±5.74	20.85±5.78
Katılıyorum	22.92±8.05	19.57±5.12	17.81±5.09	21.55±5.66
p	0.0001	0.0001	0.0001	0.0001
Birlikte olabileceğim arkadaş sayısı azdır**				
Katılmıyorum	18.97±6.72	14.84±4.72	15.13±5.16	20.79±5.97
Kararsızım	20.04±7.15	15.08±3.96	15.58±5.17	20.33±5.41
Katılıyorum	21.02±7.20	17.70±4.86	16.62±5.52	22.06±5.86
p	0.067	0.001	0.133	0.0001
Karşı cinsle arkadaşlık kurmada sorunlarım var**				
Katılmıyorum	19.70±6.96	15.13±4.62	15.43±5.53	21.04±6.08
Kararsızım	18.51±5.13	17.55±4.85	14.97±3.53	21.77±5.74
Katılıyorum	22.64±8.41	19.06±5.04	18.25±4.97	21.65±5.04
p	0.115	0.0001	0.072	0.006
Riskli şeyler yapmaktan hoşlanıyorum *				
Katılmıyorum	17.04±5.65	14.85±4.57	13.75±4.50	21.47±5.80
Kararsızım	20.02±5.77	16.55±4.33	16.06±4.50	20.00±5.46
Katılıyorum	22.64±7.35	16.85±5.16	17.61±5.70	21.59±5.92
p	0.0001	0.009	0.0001	0.040
Kendime güvenmiyorum*				
Katılmıyorum	19.40±6.95	15.40±4.77	15.09±5.13	21.44±5.99
Kararsızım	21.43±5.77	16.60±5.03	16.48±4.63	20.17±5.17
Katılıyorum	20.46±7.80	18.06±4.80	18.00±6.28	20.73±5.95
p	0.586	0.11	0.008	0.057
Ailemle anlaşamıyorum **				
Katılmıyorum	18.83±6.32	15.26±4.47	14.66±4.72	21.36±5.96
Kararsızım	22.21±7.32	17.63±5.79	18.87±5.24	19.77±4.93
Katılıyorum	25.86±8.82	19.63±5.37	21.00±6.36	21.57±6.82
p	0.0001	0.001	0.0001	0.006
Ailem beni anlamıyor**				
Katılmıyorum	18.96±6.53	15.15±4.68	15.01±5.03	21.53±5.97
Kararsızım	20.62±6.23	17.65±4.33	17.16±4.89	20.42±5.42
Katılıyorum	26.47±8.26	20.04±5.17	19.61±6.92	18.85±5.39
p	0.0001	0.0001	0.0001	0.018
Zaman, zaman büyük öfke duyuyor, vurup kırmak istiyorum*				
Katılmıyorum	17.01±5.61	14.90±4.72	13.76±4.48	22.51±6.18
Kararsızım	19.79±5.17	15.76±4.11	16.24±3.98	21.22±4.64
Katılıyorum	24.23±7.46	17.54±5.04	18.34±5.91	19.23±5.39
p	0.0001	0.002	0.0001	0.385
Yaşam bana sıklıkla anlamsız geliyor *				
Katılmıyorum	17.58±5.84	14.78±4.57	13.93±4.47	21.45±6.18
Kararsızım	21.47±6.52	16.49±4.46	16.41±4.89	21.25±5.29
Katılıyorum	23.49±7.80	17.70±5.17	18.72±5.75	20.64±5.66
p	0.0001	0.002	0.0001	0.002
Gelecek umutsuz gözüküyor *				
Katılmıyorum	18.41±6.01	15.21±4.56	14.71±4.59	21.49±5.89
Kararsızım	20.51±6.70	15.62±3.94	16.08±5.04	21.18±5.29
Katılıyorum	26.13±8.23	19.65±5.65	20.19±6.56	20.05±6.31
p	0.0001	0.0001	0.0001	0.001

*ANOVA Varyans Analizi

**Kruskal-Wallis Varyans Analizi

Tablo 3. Sosyodemografik Faktörlerin Saldırganlık Üzerine Etkisi (n=238)

	Fiziksel saldırganlık	Öfke	Sözel saldırganlık	Düşmanlık
Cinsiyet				
Erkek	22.55±6.64	17.45±4.5	13.16±4.93	20.29±7.87
Kız	19.31±5.98	18.45±7.12	12.80±4.54	20.16±7.87
p değeri	0.0001	0.291	0.573	0.905
Anne-baba anlayışlı ve ilgili olması				
Evet	20.48±5.88	17.29±6.80	12.50±4.40	19.28±7.73
Hayır	24.35±8.72	21.90±6.21	15.51±5.55	25.10±7.16
p değeri	0.023	0.005	0.001	0.0001
Sigara				
İçen	22.51±6.58	19.68±6.72	14.23±4.67	21.06±8.01
İçmeyen	18.32±5.31	15.23±6.32	11.15±4.32	18.14±7.65
p değeri	0.0001	0.0001	0.0001	0.013
Anne babanın sözel şiddeti				
Var	23.27±6.79	19.73±6.58	14.66±4.10	23.74±6.95
Yok	20.55±6.45	17.45±6.92	12.67±4.86	19.47±8.05
p değeri	0.024	0.065	0.018	0.004
Çocukluk döneminde şiddet görme				
Evet	24.68±7.45	21.50±7.05	15.63±4.69	24.94±6.24
Hayır	20.30±6.05	17.11±6.73	12.67±4.50	19.26±8.09
p değeri	0.0001	0.001	0.001	0.0001
Anne babanın çocukluğunda şiddet öyküsü				
Var	24.08±7.65	20.52±7.50	14.65±5.41	25.05±7.61
Yok	19.85±6.20	16.41±6.98	12.22±4.70	18.49±8.26
p değeri	0.001	0.003	0.01	0.0001
Son 1 yıl boyunca arka arkaya iki ya da daha fazla hafta süreyle kendinizi çok üzgün ya da umutsuz hissettiği için normal günlük işlerinizi yapmayı bırakma olma durumu				
Evet	21.79±6.64	19.70±6.70	13.77±4.55	22.42±7.39
Hayır	19.71±6.48	15.23±6.17	11.86±4.49	17.00±7.29
p değeri	0.036	0.0001	0.004	0.0001
Saldırganlık öyküsü				
Var	25.34±6.78	20.63±6.65	14.78±4.86	22.84±7.34
Yok	18.85±5.21	16.27±6.49	12.30±4.52	18.58±7.78
p değeri	0.0001	0.0001	0.0001	0.0001

Bağımsız gruplarda t testi, Koyu renk anlamlı farkı gösterir

içinde depresif duygu durumu belirten öğrencilerde saldırganlık alt ölçek puanlarının tümü anlamlı olarak yüksektir ($p<0.05$).

Sigara içen öğrencilerde sürekli öfke, dışavurulan öfke alt ölçek puan ortalamaları anlamlı olarak daha yüksektir ($p=0.0001$). Ailesinin geliri asgari ücretin altında olan öğrencilerde kontrol altına alınmış öfke puan ortalaması anlamlı olarak daha yüksektir ($p<0.05$). Aile içinde anne babanın birbirine sözel şiddet uyguladığını belirten öğrencilerde içe tutulan öfke alt ölçek puan ortalaması arasında anlamlı ilişki vardır ($p=0.001$). Çocukluk döneminde şiddet öyküsü olan öğrencilerde sürekli öfke, dışa vurulan öfke, içe tutulan öfke alt ölçek puan ortalamaları anlamlı ilişki vardır ($p<0.01$). Anne babanın çocukluk döneminde şiddet öyküsü olan öğrencilerde sürekli öfke, dışa vurulan öfke, içe tutulan öfke, kontrol altına alınmış öfke alt ölçek puan ortalamaları anlamlı ilişki saptanmıştır ($p<0.05$). Son bir yıl içinde depresif duygu

durumu belirten öğrencilerde sürekli öfke, dışa vurulan öfke, içe tutulan öfke alt ölçek puan ortalamaları anlamlı olarak daha yüksektir ($p<0.05$). Saldırganlık davranışı gösterdiğini belirten öğrencilerde sürekli öfke, durumluk öfke, dışa vurulan öfke, içe tutulan öfke alt ölçek puan ortalamaları anlamlı olarak daha yüksektir ($p<0.05$) (Tablo4).

TARTIŞMA

Araştırmada öğrencilerde öfke sorunu ve saldırganlığı etkileyen olumsuz duygular ile bazı risk faktörleri incelenmiştir. Araştırmanın en önemli bulgusu gençlerde öfke ve saldırganlık düzeyi yüksek bulunmuş, ailede ve çocukluğunda şiddet öyküsünün olmasının en önemli risk faktörü olduğu, aynı zamanda olumsuz duygu ve düşüncelere sahip öğrencilerin tümünde fiziksel saldırganlık, öfke, sözel saldırganlık, düşmanlık puan ortalamasının daha yüksek olduğu saptanmıştır.

Tablo 4. Sosyodemografik Faktörler ve Aile Özelliklerinin Öfke Üzerine Etkisi (n=238)

	Sürekli Öfke	Durumluk Öfke	Dışa vurulan Öfke	İçe Tutulan Öfke	Kontrol altına alınmış öfke
Sigara					
İçen	21.48±7.52	20.40±5.77	16.76±5.62	16.21±5.13	21.79±5.84
İçmeyen	17.22±5.50	21.79±5.84	13.72±4.32	15.02±4.82	22.08±5.23
p değeri	0.0001	0.101	0.0001	0.106	0.695
Ailenin geliri					
Asgari ücret altı	20.11±7.16	21.83±5.99	15.53±5.16	16.22±5.03	23.22±4.92
Asgari ücret üstü	20.55±7.42	20.17±5.74	16.72±5.99	15.68±5.12	21.42±5.04
p değeri	0.688	0.071	0.171	0.490	0.021
Anne babanın birbirine sözel şiddeti					
Var	21.97±7.27	21.39±4.87	16.56±4.63	18.20±5.03	23.63±4.54
Yok	19.39±7.02	21.01±6.13	15.31±5.45	15.22±4.77	22.00±5.17
p değeri	0.051	0.740	0.228	0.001	0.093
Çocukluk döneminde şiddet görme					
Evet	24.47±7.52	20.66±5.72	18.91±5.64	17.75±5.26	23.56±4.90
Hayır	18.99±6.78	21.37±5.95	14.97±.02	15.25±4.80	22.11±5.03
p değeri	0.0001	0.522	0.0001	0.006	0.121
Anne babanın çocukluğunda şiddet öyküsü					
Var	23.86±8.86	20.69±5.55	18.25±6.30	18.23±5.39	23.55±4.25
Yok	18.21±6.57	21.55±6.29	14.24±5.88	14.62±4.66	21.48±5.30
p değeri	0.0001	0.473	0.001	0.0001	0.038
Son 1 yıl boyunca arka arkaya iki ya da daha fazla hafta süreyle kendini çok üzgün ya da umutsuz hissettiği için normal günlük işlerinizi yapmayı bırakma olma durumu					
Evet	20.87±7.33	20.72±5.56	16.70±5.65	16.89±5.13	23.15±5.10
Hayır	18.16±5.99	22.13±6.24	14.08±4.43	14.30±4.16	21.48±4.55
p değeri	0.009	0.112	0.001	0.0001	0.027
Saldırganlık öyküsü					
Var	23.54±7.78	19.60±5.65	17.82±6.20	16.75±5.29	21.85±4.99
Yok	17.81±5.59	21.82±5.94	14.37±4.21	15.30±4.53	22.49±4.81
p değeri	0.0001	0.013	0.0001	0.048	0.393

Bağımsız gruplarda t testi, Koyu renk anlamlı farkı gösterir

Olumsuz duygu ve düşüncelere sahip öğrencilerde saldırganlık ve öfke puan ortalaması anlamlı olarak daha yüksektir. Bulgularımız ile benzer olarak Wyckoff⁽¹³⁾, olumsuz duyguların öfke ve saldırganlık ile ilişkili olduğunu belirtmiştir. Öğrencilerin ailesi ve arkadaşları tarafından anlaşıldığını, sevildiğini, değer gördüğünü hissetmemesi öfke duygusunu artırdığı düşünülmektedir. Özgüvenin düşük olması ile saldırganlık ve öfke arasında ilişki saptanmış olup; bu bulgu literatürü desteklemektedir⁽¹⁴⁾. Öğrencilerde özgüven eksikliğinin, kendini dile getirmekte zorlanması ile strese yol açabileceği, öfke ve saldırganlığa neden olabileceği ile açıklanabilir.

Öfke ve saldırgan davranış bireyin kişiliği, aile ve sosyokültürel çevresinden etkilenmektedir. Bu faktörler bireyi saldırgan davranışa karşı koruyucu olabileceği gibi, saldırgan davranışın oluşumunda birer risk faktörü haline de gelebilir. Bireyin ebeveyni ile ilişkileri saldırgan davranışlarda risk faktörü olabilir. Literatüre göre, saldırgan davranış ilişkili olarak ailenin önemli olduğu görülmektedir^(9,10,14,19). Aile ilişkileri iyi olma-

yan öğrencilerde öfke ve saldırganlık puan ortalaması anlamlı olarak yüksektir. Bunun temel nedeni ise gençlerin sorunların paylaşıldığı ve sorun çözme becerisinin desteklenmediği bir ortamda yetişmesi ile açıklanabilir. Aile ilişkileri, ebeveyn tutumları, ailede saldırgan rol model, aile içi şiddet ve istismar öyküsü gençlerin saldırgan davranışlarının nedeni olabilir^(10,20).

Birey-ebeveyn ilişkilerinin olumlu olması gençlerin hem duygu durumu açısından dengeleyici olmakta hem olumsuz davranış biçimlerinden uzak tutabilmektedir. Yaşamın ilk yıllarından itibaren annelere etkili ebeveyn-çocuk ilişkileri konusunda eğitim verilmesi, olumlu ebeveyn-ergen ilişkisine ve ergen ruh sağlığında koruyucu olması açısından önemli olacaktır⁽¹⁰⁾.

Yetersiz arkadaş desteği gençlerde ruhsal sorunlara yol açabilmektedir. Üniversite öğrencileri ailelerinden ayrılmaları ile birlikte okulda ve okul dışında zamanlarının büyük çoğunluğunu arkadaşları ile paylaşmaktadır. Arkadaş sayısı az olan öğrencilerde düş-

manlık puan ortalaması anlamlı olarak daha yüksektir. Bunun nedeni arkadaşlarıyla güçlü yakın ilişkiler kuran gençlerin daha az antisosyal davranış göstermesi ve algılanan sosyal desteğin, sorun çözme becerilerinin gelişmesinde etkili olması ile açıklanabilir. Yapılan çalışmalarda, adölesanların kendini yalnız hissetmesi ile saldırgan davranışlar arasında ilişki olduğu saptanmıştır ^(21,22). Literatür ile benzer olarak, çalışmamızda, kendini yalnız hisseden gençlerde saldırganlık ve öfke puan ortalaması anlamlı olarak yüksektir. Çivitçi'nin ⁽¹⁹⁾ lise öğrencilerinde "okul öfkesi boyutlarını" incelendiği araştırmanın bulgularına göre, yalnızlık düzeyi yüksek olan öğrencilerde, düşük olanlara göre okul çevresinde öfkelerini daha yıkıcı biçimde dile getirdiği ve aynı zamanda öfkeyle olumlu biçimde baş etme becerilerinin daha az olduğu belirlenmiştir. TEPA 2013 araştırmasında, adölesanların sorunları ile baş etme türü incelenmesinde; "etrafı kırıp dökerim" yanıtı, en sık "hiç arkadaşım yok" diyenler tarafından verilmiştir ⁽¹⁰⁾. Elkin'nin ⁽⁴⁾ çalışmasında da benzer olarak arkadaş ilişkilerini "çok iyi-iyi" olarak söyleyen öğrencilerin sürekli öfke, öfke içe vurum, öfke dışı vurum düzeyinin daha düşük olduğu belirlenmiştir. Diğer yandan öğrencilerde fiziksel saldırganlık, öfke, sözel saldırganlık puan ortalaması açısından farklılık saptanmamıştır.

Çalışmamızda, TEPA 2013 ⁽¹⁰⁾ ve Griffin ve ark. ⁽²⁴⁾ bulguları ile benzer olarak risk alma davranışı yüksek olan öğrencilerde saldırganlık alt ölçek ve öfke alt ölçek puan ortalamalarının tümü anlamlı olarak yüksektir. Çalışmamızda, sigara içme prevalansı %34,9 ile Türkiye ortalamasından yüksektir ⁽²⁵⁾. Nikotin, öfke ve saldırganlığı kontrol etmek için kullanılmaktadır. Ayrıca sürekli öfke yaşayan kişilerin sigara içme davranışının yüksek olduğu saptanmıştır ⁽²⁶⁾.

Çalışmamızda, erkeklerde fiziksel saldırganlık anlamlı olarak daha yüksek saptanmıştır. Genel olarak, erkeklerin kadınlardan daha agresif oldukları ve bu durumun doğrudan veya dolaylı olarak testosteron ile bağlantılı olduğu açıkça görülmüştür. Aynı zamanda fiziksel saldırganlık ve testosteron arasında ilişki olduğu belirtilmiştir ⁽²⁷⁾. Card ve ark. ⁽²⁸⁾ cinsiyet ile saldırganlığı incelediği meta-analizde erkek cinsiyetin saldırganlıkta risk faktörü olduğunu saptamıştır. Elkin ve ark. ⁽⁴⁾ çalışmasında erkeklerde öfke içe vurum ve öfke dışı vurum arasında anlamlı ilişki saptanmıştır. Erkek çocuklarının saldırgan ve öfke benzeri duyula-

rını dile getirmeleri toplum tarafından benimsenmekte ve öfke, saldırganlık davranışının onaylanmasına, sürdürülmesine neden olmaktadır.

İzlanda'da toplum tabanlı yapılan bir çalışmada, aile içi şiddet gibi çocukluk çağındaki stresli yaşam olaylarının adölesanlarda öfke riskini artırdığı saptanmıştır ⁽²⁹⁾. Ailede şiddet öyküsü olması, yetişkinin çocuklukta istismara uğramış olması, çocukluk döneminde şiddet uygulanan öğrencilerde öfke ve saldırganlık anlamlı olarak yüksektir. Sigurvinsdottir ve ark.'nın ⁽²⁹⁾ çalışması, araştırma bulgularımızı desteklemekte olup, çocukluk döneminde aile içi şiddet gören öğrencilerde öfke ve saldırganlık puan ortalaması arasında anlamlı ilişki saptanmıştır. DSÖ raporuna göre, aile içinde şiddete maruz kalmak, gençlerde şiddet ve saldırgan davranışlar için risk faktörüdür ⁽⁹⁾. Araştırma grubunu oluşturan öğrencilerin büyük çoğunluğu düşük sosyoekonomik gruba sahip olmasının önemli bir risk faktörü olduğu görülmektedir. Aile ortamında yaşanan saldırgan davranış ve öfkenin aile içinde öğrenilmiş olduğunu düşündürmektedir. Birey sorunların paylaşıldığı ve birlikte üstesinden geldiği bir ortamda yetişmediği zaman, her sorunun kaynağı olarak kendini sorumlu tutabilir, bu da kaygı, öfke ve kendini suçlamaya yol açar. Ailenin sorun çözme becerisinde yetersizlik olması, gençlerde saldırganlık ve yıkıcı davranışlara neden olabilir. Bunun bireye, ailesine, yakın çevresine ve toplum üzerine olumsuz etkisi olabileceği belirtilmiştir ⁽¹⁰⁾.

Öfke duygusu yüksek olan gençlerde saldırganlık anlamlı olarak yüksektir. Yapılan çalışmalarda, benzer olarak öfke puanı yüksek olan gençlerde saldırganlık da yüksektir ^(10,17,20). Öğrencilerin %37.4'ü son bir yıl içinde saldırgan davranış göstermiş, yaklaşık yarısı yaşamının bir döneminde saldırganlık göstermiştir. Çalışmamızın temel sonuçlarından biri gençlerdeki saldırganlığın oldukça yüksek olduğu ve öfkelerini daha yıkıcı biçimde dile getirmeleri ile birlikte öfkeyle olumlu biçimde baş etme becerilerinin daha az olduğu belirlenmiştir. TEPA'na göre bir sorunla karşılaştıklarında ergenlerin %23'ü saldırgan (kızıp bağırarak, vurup dövenler, kırıp dökenler) davranış biçimi göstermektedir ⁽¹⁰⁾.

Çalışmanın en önemli kısıtlılığı, Türkiye'nin batısındaki bir ildeki üniversitede; meslek yüksekokulu öğrencilerinde, kesitsel olarak yapılmasıdır. Gelecekte

yapılacak ileriye yönelik çalışmalar ve nitel çalışmalar ile daha fazla araştırma yapılması gerekmektedir. Aynı zamanda öfke ile ilişkili olan stres, depresyon gibi faktörlerin sorgulanmaması çalışmanın bir diğer kısıtlılığını oluşturmaktadır.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Sonuç olarak, bu çalışmada, gençlerde öfke ve saldırganlık yüksek bulunmuş, olumsuz duygu ve düşünce durumuna sahip olma ile aile ve arkadaş ilişkileri ile birlikte riskli davranışların öfke ve saldırganlık arasında anlamlı ilişki olduğu saptanmıştır. Diğer önemli bulgusu ise aile içindeki şiddet ve çocukluk dönemindeki şiddetin öfke ve saldırganlığı etkileyen etmenler arasında olduğu belirlenmiştir. İletişim becerileri, madde bağımlılığını da içeren öfke eğitim programının saldırganlık ve öfke kontrolünde etkili olacağı düşünülmektedir. Ailelerin bu eğitim programlarına dahil edilmesi, gençlerin aileleri ile sağlıklı iletişim kurmaları açısından koruyucu olacaktır. Riskli davranışlar gençler arasında yüksek bulunmuştur. Madde bağımlılığı ve diğer riskli davranışların belirlenerek müdahale programlarının oluşturulması yararlı olacaktır. Gençlerin iletişim becerileri, sosyal ve sportif faaliyetler ile kendilerini dile getirebildikleri ortamlardan yararlanmaları sağlanmalıdır. Öğrencilere öfke yönetimi eğitim programları ile öfke ve saldırganlığın azaltılmasına yönelik girişimlerin etkili olacağı düşünülmektedir. Depresyon, anksiyete gibi ruh sağlığı sorunları öfke ve saldırganlığa neden olmakta, gençlere koruyucu ruh sağlığı hizmetlerinin sunulmasının yararlı olacağı düşünülmektedir.

Etik Kurul Onayı: T.C. Balıkesir Üniversitesi Tıp Fakültesi Klinik Araştırmalar Etik Kurul onayı alındı (09.01.2019/02).

Çıkar Çatışması: Çıkar çatışması yoktur.

Finansal Destek: Finansal destek alınmamıştır.

Hasta Onamı: Alındı.

Ethics Committee Approval: T.C. Balıkesir University Faculty of Medicine Clinical Research Ethics Committee approval was obtained (09.01.2019/02).

Conflict of Interest: None.

Funding: None.

Informed Consent: Receipt.

KAYNAKLAR

1. David-Ferdon C, Vivolo-Kantor AM, Dahlberg LL, Marshall KJ, Rainford N, Hall JE. A Comprehensive Technical Package for the Prevention of Youth Violence and Associated Risk Behaviors. Atlanta, GA: National Center for Injury Prevention and Control, Centers for Disease Control and Prevention, 2016. <https://stacks.cdc.gov/view/cdc/43085>. Aralık 18, 2018. [CrossRef]
2. Alghamdi NG, Aslam M, Khan K. Anger and interpersonal relationships: social life in adolescence. *European Online Journal of Natural and Social Sciences* 2017;6(1):221-7.
3. Türk Dil Kurumu. Büyük Türkçe sözlük: Güncel Türkçe sözlük. URL: http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.552a250422dfc5.10854043, Şubat 23, 2020.
4. Elkin N. Karadağlı F. Üniversite öğrencilerinin öfke ifade ediliş tarzı ve ilişkili faktörler. *Anadolu Kliniği* 2016;21(1):64-71. [CrossRef]
5. Yılmaz E, Yılmaz E, Karaca F. Üniversite öğrencilerinin sosyal destek ve yalnızlık düzeylerinin incelenmesi. *Genel Tıp* 2008;18(2):71-9.
6. Staicu ML, Cutov M. Anger and health risk behaviors. *Journal of Medicine and Life* 2010;3(4):372-5.
7. Şahin N. Öfke, dürtüsellik ve problem çözme becerilerindeki yetersizlik gençlik intiharlarının habercisi olabilir mi? *Türk Psikoloji Dergisi* 2003;18(51):37-52.
8. Liu J, Lewis G, Evans L. Understanding aggressive behavior across the life span. *Journal of Psychiatric Mental Health Nursing* 2013;20(2):156-68. [CrossRef]
9. World Health Organization. Preventing youth violence:an overview of the evidence 2nd edition. Geneva. 2015. https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/181008/9789241509251_eng.pdf;jsessionid=BAD87B39922ED1E5127A0814F5EF2DFD?sequence=1. Şubat 23, 2020.
10. T.C Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı. Türkiye Ergen Profili Araştırması TEPA 2013. Ankara. 2014. URL: <https://ailevecalisma.gov.tr/uploads/athgm/uploads/pages/indirilebilir-yayinlar/68-turkiye-ergen-profili-arastirmasi-tepa-2013.pdf>. Şubat 23, 2020.
11. Türkiye Büyük Millet Meclisi. Türkiye’de ortaöğretime devam eden öğrencilerde ve ceza ve infaz kurumlarında bulunan tutuklu ve hükümlü çocuklarda şiddet ve bunu etkileyen etkenlerin saptanması araştırma raporu. 2007. [https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem22/yil01/ss1413_Ek_Arastirma_Raporu.pdf]. Şubat 23; 2020.
12. Türkiye İstatistik Kurumu. Gençlik İstatistikleri, 2011. Ankara. 2012. URL:<https://pedagojidernegi.com/wp-content/uploads/2017/10/%C4%B0statistiklerle-Gen%C3%A7lik-2011.pdf>. Şubat 23, 2020.
13. Wyckoff J.P. Aggression and emotion: Anger, not general negative affect, predicts desire to aggress. *Personality and Individual Differences* 2016;101:220-6. [CrossRef]
14. Teng Z, Liu Y, Guo C. A meta-analysis of the relationship between self-esteem and aggression among Chinese students, *Aggression and Violent Behavior* 2015;21:45-54. [CrossRef]
15. Buss AH, Perry M. The aggression questionnaire. *Journal of Personality and Social Psychology*

- 1992;63(3):452. [\[CrossRef\]](#)
16. Madran HAD. Buss-Perry Saldırganlık Ölçeği'nin Türkçe formunun geçerlik ve güvenilirlik çalışması, *Türk Psikoloji Dergisi* 2012;24(2):1-6.
 17. Spielberger CD, Johnson EH, Russell SF, Crane RJ, Jacobs GA, Worden TJ. The experience and expression of anger: Construction and validation of an anger expression scale. *Anger and hostility in cardiovascular and behavioral disorders*, 1985; 5-30.
 18. Özer AK. Sürekli öfke ve öfke ifade tarzı ölçekleri ön çalışması. *Türk Psikoloji Dergisi* 1994;9(31):26-35.
 19. Çivitçi N. Lise öğrencilerinde okul öfkesi ve yalnızlık, *Türk PDR Dergisi* 2011;4(35):18-29.
 20. Kaplan B, Aksel E. Ergenlerde bağlanma ve saldırganlık davranışları arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Nesne Psikoloji Dergisi* 2013;1(1):21-49. [\[CrossRef\]](#)
 21. Schinka KC, van Dulmen MH, Mata AD, Bossarte R, Swahn M. Psychosocial predictors and outcomes of loneliness trajectories from childhood to early adolescence. *Journal of Adolescent* 2013;36:1251-60. [\[CrossRef\]](#)
 22. Soenens B, Vansteenkiste M, Goossens L, Duriez B, Niemiec CP. The intervening role of relational aggression between psychological control and friendship quality, *Social Development* 2008;17:661-1. [\[CrossRef\]](#)
 23. Deffenbacher JL, Deffenbacher DM, Lynch RS, Richards TL. Anger, aggression, and risky behavior: a comparison of high and low anger drivers. *Behaviour Research and Therapy* 2003;41:701-18. [\[CrossRef\]](#)
 24. Griffin KW, Botvin GJ, Scheier LM, Doyle MM, Williams C. Common predictors of cigarette smoking, alcohol use, aggression, and delinquency among inner-city minority youth. *Addict Behaviours* 2003;28(6):1141-8. [\[CrossRef\]](#)
 25. T.C. Sağlık Bakanlığı, Küresel Yetişkin Tütün Araştırması Türkiye, 2012. Sağlık Bakanlığı Yayın No: 948. Ankara. 2014. URL: <https://havanikoru.saglik.gov.tr/dosya/dokumanlar/yayinlar/KYTA-2012-TR-25-07-2014.pdf>. Şubat 23, 2020
 26. al'Absi M, Carr SB, Bongard S. Anger and psychobiological changes during smoking abstinence and in response to acute stress: prediction of smoking relapse. *International Journal of Psychophysiology* 2007;66(2):109-15. [\[CrossRef\]](#)
 27. Bjorkqvist K. Gender differences in aggression. *Current Opinion in Psychology* 2018;19:39-42. [\[CrossRef\]](#)
 28. Card NA, Stucky BD, Sawalani GM, Little TD. Direct and indirect aggression during childhood and adolescence: a meta-analytic review of gender differences, inter correlations, and relations to mal adjustment. *Child Development* 2008;79:1185-229. [\[CrossRef\]](#)
 29. Sigurvinsdottir R, Asgeirsdottir BB, Ullman SE, Sigfusdottir ID. The impact of sexual abuse, family violence/conflict, spirituality, and religion on anger and depressed mood among adolescents. *Journal of Interpersonal Violence* 2017;1:1-21. [\[CrossRef\]](#)